

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

SINTAGMA I STRUKTURNA SVOJSTVA KOLOKACIJA

Apstrakt: Na osnovu sintaksičkog koncepta sintagme ispitujemo strukturalna svojstva leksičkih kolokacija u srpskom jeziku, pošto smo uvideli da leksikološka izučavanja kolokacija ne obuhvataju sintaksičke faktore udruživanja reči. Kroz poređenje kolokacije i sintagme, koje su predmet dvaju različitih jezičkih opisa, leksikološkog i sintaksičkog, upotpunilo bi se znanje o formalnim svojstvima kolokacija, čije obrazovanje ne podleže samo semantičkim ograničenjima, koja proističu iz semantičkih svojstava reči, već i sistemski definisanim sintaksičkim pravilima. Na osnovu strukturalnih tipova leksičkih kolokacija, klasifikovanim prema morfosintaksičkim odlikama udruženih reči, zaključili smo da se kolokacija, koju odlikuje sadržinska celovitost, može posmatrati i kao sintaksički celovit segment, čime se osvetljava sintaksička dimenzija kolociranja.

Ključne reči: kolokacija, leksička kolokacija, kolokat, sintagma, glavni konstituent, zavisni konstituent.

1. Kolokacija u leksikološkoj teoriji

U predmetima izučavanja jezika u leksikološkim i sintaksičkim oblastima može se primetiti zajednički presek na sintagmatskoj ravni, gde u vidu imamo povezivanje reči na horizontalnoj ravni u tradicionalnom strukturalističkom shvatanju, jer se obe oblasti zanimaju za nizove reči – prva pretežno za semantičke veze između reči u leksičkim spojevima, kakvi su kolokacije ili idiomi, a druga za povezivanje reči u sintaksičke strukture. Kako u dosadašnjim leksikološkim izučavanjima kolokacija preovladava semantička orijentacija, a izostaje sintaksička ravan istraživanja, poređenje kolokacije sa sintaksičkim pojmom kakav je sintagma moglo bi biti dopuna tim znanjima, a ne suprotnost. U dostupnoj literaturi skoro da nema osvrta na sintaksička svojstva kolokacija, dok se o sintaksičkim zaprekama nad udruživanjem reči ne govori.

Što se kolokacije tiče, Kruz (Cruse 1986: 40) pod njom podrazumeva niz reči koje se uobičajeno udružuju. Kolokaciju odlikuje prozirnost, te je svaki leksički kon-

stituent i semantički konstituent, zbog čega je sadržina kolokacije predvidiva na osnovu sadržine sastavnih elemenata, tj. kolokata. Kruz (1986: 40) tvrdi da se kolokacije odlikuju izvesnom semantičkom kohezijom, i taj je semantički integritet, što bismo mogli nazvati semantičkim privlačenjem među udruženim rečima, još izraženiji ako je značenje jednog od kolokata ograničen na jedan kontekst, ili se to značenje razlikuje od značenja koje on ima u neutralnim kontekstima. Ovu pojavu Kruz (1986: 40) ilustruje pridevom *heavy* GREAT IN AMOUNT, DEGREE OR INTENSITY, koji u kolokaciji *heavy drinker* (srp. *teška pijanica*) ima značenje koje je ograničeno na vrlo usko definisan kontekst, jer u datom kontekstu nužno zahteva postojanje obeležja CONSUMPTION, preciznije rečeno konzumiranje alkohola i narkotika.

Semantički faktori udruživanja reči u kolokacije i sematičke zapreke koje nad udruživanjem deluju jesu najčešći aspekti koji se kod kolokacija istražuju. U vezi sa tim se tvrdi da kolokacije mogu obrazovati samo reči kompatibilnih značenja, to jest reči koje nemaju oprečne komponente

značenja, i čije se udruživanje ne bi kosilo sa vanjezičkom realnošću i ljudskim poimanjem stvarnosti. Zbog toga su, na primer, kolokacije **gromka tišina* ili **zaroniti visoko* neostvarive u srpskom jeziku. Lič (Leech 1974: 11–27) u tom pogledu pojašnjava da se kod nekompatibilnih spojeva radi o narušavanju konceptualnog značenja, npr. **The donkey ate silence* (srp. **Margare je pojelo tišinu*). Osim toga, po njegovom mišljenju, nekompatibilnost može biti i posledica stilske neusaglašenosti, npr. *He got on his steed*. U prvonavedenoj rečenici radi se, dakle, o radnji koja u realnom svetu ne može biti realizovana, jer radnja (*eat*) zahteva objekat fizičkih osobina, a ne apstraktni pojam. U drugoj rečenici upotrebljen je poetski naziv za konja *steed* (srp. *at*) u kolokaciji sa glagolom *get on* (srp. *popeti se*), što u književnom registru engleskog jezika nije uobičajeno, već bi se uz tu imenicu upotrebio glagol *mount* (srp. *uzjahati*).

Osnovni semantički princip kolociranja jeste ostvarivanje nove sadržine zasnovane na povratnoj značenjskoj sprezi kolokata. Pored toga, jedno od pravilnosti kolociranja jeste da se udruživanjem s drugom reči značenje jedne reči realizuje i precizira. Kolokati su jedan drugome najuže semantičko okruženje u kome ostvaruju svoja značenja. Primera radi, u kolokaciji *ambis života*, imenica *ambis* realizuje preneseno značenje PROPAST, u kome se udružuje sa rečima za apstraktne pojmove, kakva je imenica *život*. Značenje imenice *život* povratno precizira o kakvom je ambisu reč, koji se, stoga, ne može odnositi na provaliju u doslovnom smislu, već na sunovrat ili poraz. U kolokaciji *drvena oграда* pridev pokazuje od kakvog je materijala načinjen denotat imenice (OD DRVETA), pa ima gradivno značenje. Međutim, isti pridev ima opisno značenje u kolokaciji *drveni glas*, jer je upotrebljen u značenju KRUT/BEZOSEĆAJAN, koje se interpretira i uzimajući u obzir značenje date imenice, čiji denotat ne može imati materijalne karakteri-

Sintagma i strukturalna svojstva kolokacija

stike, tj. ne može biti od drveta (*Sve je to govorio nekim drvenim glasom*. I. Andrić; prema: RMS 1990). Po svemu sudeći, značenjske veze između kolokata u kolokacijama su povratne, jer značenje jednog kolokata usmerava tumačenje značenja drugog, a time i tumačenje sadržine celokupne kolokacije.

Opštevažeća definicija kolokacije u teoriji nije ustanovljena i ona se sveobuhvatno opisuje kao ustaljen spoj dveju ili više reči koji se učestalo javlja u jeziku. Preciznosti radi, pod kolokacijom podrazumevamo spoj dveju reči, kroz čiju se interakciju doslovnog ili prenesenog značenja ostvaruje sadržina kolokacije, koja nije idiomatizovana, a čiju strukturu određuju morfosintaksičke odlike udruženih reči. Nijedno određenje kolokacije do sada ponuđeno u teoriji ne postavlja pitanje sintaksičkih veza među kolokatima, jer se svaki član kolokacije razmatra isključivo kao semantički konstituent. Štaviše, u pristupima izučavanju kolokacija zasnovanim na statističkoj obradi podataka, kakva su istraživanja u korpusnoj lingvistici, zastupa se mišljenje da je za ustaljene nizove reči nemoguće odrediti bilo kakva sintaksička, pa čak ni semantička pravila udruživanja, i da je učestalost udruživanja najvaljaniji kriterijum u identifikaciji kolokacija. U pedagoškom pristupu sintaksički aspekti kolociranja se zanemaruju sasvim planirano ne bi li se pokazalo da prirodnost izražavanja na stranom jeziku, koja je bliska onoj kod izvornih govornika, ne odlikuje samo poštovanje gramatičkih pravila, već i upotreba ustaljenih i učestalih kolokacija iz tog jezika, koje bi u nastavi stranog jezika trebalo podučavati kao unapred date.

2. Sintaksički aspekt kolociranja

Iako Sinkler (Sinclair 1966: 424) u prvi plan stavlja leksikološki aspekt kolociranja, on ipak smatra da gramatika može biti od pomoći u kompjuterskoj identifikaciji dveju reči istog oblika, mada je teško ustanoviti jedno opšte pravilo koje bi obuhvati-

lo sve pojedinačne slučajeve. Tačno je, tvrdi Sinkler (1966: 424), da se do adekvatnog leksičkog opisa može doći i tako što bi se rečima istih oblika odredila morfološka vrsta, jer različita gramatička svojstva katkad ukazuju i na različita leksička svojstva. Tako su sledeći Sinklerovi primeri sasvim nezavisne jedinice ne samo po semantičkom, već i po morfosintaksičkom kriterijumu, jer pripadaju različitim vrstama reči, zbog čega imaju i različite opsege kolociranja:

- 1) imenica *mat* kolocira sa *door, wipe, hall*, itd.;
- 2) glagol *mat* kolocira sa *hair, jam, thick*, itd.;
- 3) pridev *mat* kolocira sa *paint, finish, surface*, itd.

Gramatička analiza bi u ovakvim slučajevima ukazala kako na razlike u sintaksičkim, tako i na razlike u leksičkim svojstvima istovetnih oblika. Sinkler time želi reći da se utvrđivanjem sintaksičkih svojstava ispitane reči može pokazati s kojim bi se drugim rečima ona udružila, u zavisnosti od toga kojoj morfološkoj vrsti pripada, jer njena morfološka vrsta određuje kojim morfološkim vrstama mogu pripadati reči koje ulaze u njen opseg. Tako se putem morfosintaksičke analize određuje šta obuhvata opseg kolociranja jedne reči, koji je njeno leksičko svojstvo. Očigledno je iz datih primera da *mat* ima sasvim drugačije opsege kao imenica, glagol i pridev, jer ne mogu sve postojeće morfološke vrste imati svoje eksponente u njihovim opsezima, što znači da morfosintaksička svojstva reči postavljaju različite sintaksičke zahteve u kolociranju, od kojih opseg, kao leksikološka kategorija, zavisi.

Karter (Carter 1987: 47–48) ističe da leksički obrasci mogu proizaći iz sintaksičkih veza zavisnosti, pa ih ne treba opisivati samo iz leksikološkog ugla. On uviđa da se u začecima leksikološkog pristupa kolociranju, kakvo je i Sinklerovo (1966) opredeljenje, težilo uspostavljanju nezavisnosti

leksikološke oblasti kao samostalne discipline, po ugledu na gramatiku, pa s tim u vezi navodi koji su pojmovi značajni i za leksiku i gramatiku. U svetlu toga, i u gramatici i u leksici postoji kategorija niza: niz u gramatici je struktura, a u leksici kolokacija.

Stanojčić i dr. (1989: 165) kažu da se značenje reči integriše sa značenjem drugih sintaksičkih jedinica koje se za nju vezuju, na osnovu čega zaključujemo da pri izučavanju kolokacija sintaksička i semantička tačka gledišta nisu međusobno isključive. Iz sintaksičkog ugla trebalo bi posmatrati sintaksička ograničenja u kolociranju, koja proističu iz principa ulančavanja morfoloških vrsta u jednom jeziku, a koje reguliše sintaksički sistem. U najopštijem smislu, sintaksička ograničenja u kolociranju nameće morfološka vrsta kojoj data reč pripada drugim rečima koje bi sa njom kolocirale. Stoga, iako je kod kolokacije primarna nekontradiktornost sadržine udruženih reči, njena forma takođe nije proizvoljna, jer prati sintaksičke zakonitosti. U leksikološkoj teoriji ove zakonitosti se ne razmatraju eksplicitno, verovatno zbog toga što se obrasci sintaksičkog strukturiranja ne dovode u pitanje. S druge strane, struktura kolokacije se može definisati isključivo pozivanjem na morfosintaksička svojstva reči koje je čine, što znači da njena formalna svojstva podležu principima formiranja sintaksičkih struktura u datom jeziku.

Kod kolokacija su zastupljena dva osnovna strukturalna reda, i to leksički i gramatički. Strukturu prvog čine dve sadržinske reči, a strukturu drugog jedna sadržinska reč i jedna funkcijska (predlog). Podela leksičkih kolokacija, kroz koje ispituje veze kolokacije i sintagme, na strukturne tipove je sledeća:¹

- a) imenica + glagol: *kralj vlada, obrazi gore, sat kasni, cveće vene;*

¹ Data podela kolokacija na podvrste zasnovana je na tipologiji koju predlaže Prčić (1997: 122), koju smo dopunili pojedinim tipovima.

- b) glagol + imenica: *vezivati čvor, žrtvovati život, propustiti priliku, tovariti seno*;
- c) imenica_{nominativ} + imenica_{nominativ}: *đak pravak, ptica zloslutnica, strela otrovnica*;
- d) imenica_{nominativ} + imenica_{genitiv}; kolokacije koje spadaju u ovaj tip mogu se dalje razvrstati u podtipove, i to u zavisnosti od značenja udruženih imenica:
- kolokacije u kojima prva imenica ima partitivnu vrednost, jer se odnosi na (i) deo denotata druge imenice, npr. *kriška sira, mrva hleba, trunka žaljenja*; (ii) skup denotata druge imenice, npr. *bokor bosiljka, jato zvezda, roj misli*; (iii) količinu denotata druge imenice, npr. *godine poznanstva, kap vode* i (iv) ambalažu koja sadrži denotat druge imenice, npr. *bure piva, činija pirinča*;
 - kolokacije u kojima se prva imenica odnosi na vid u kome se denotat druge imenice ispoljava ili oglašava, npr. *oblak prašine, treptaj glasa, huk sove*;
 - kolokacije u kojima druga imenica bliže određuje prvu imenicu opšteg značenja, tj. preciznije kazuje koja se pojava, osećanje ili radnja manifestuju, npr. *napad plača, osećanje odgovornosti, čin milosrđa*;
- e) glagol + prilog: *smešiti se anđeoski, hodati gipko*;
- f) pridev + imenica: *drhtav glas, milostivan pogled*;
- g) pridev + pridev: *mrtav gladan*;
- h) prilog + pridev: *znamenito napredan, strahotno avetinjski*;
- i) prilog + prilog: *veoma kitnjasto, izuzetno marljivo*.

S obzirom na to što se predložena podela kolokacija na strukturne tipove zasniva na morfološkim vrstama kojima pripadaju kolokati i na sintaksičkim obrascima udruživanja vrsta, neposredno se pokazuje da se kolokacija može opisati kao sintaksički segment. U neki od navedenih strukturnih tipova može se uvrstiti bilo koja

Sintagma i strukturna svojstva kolokacija

ostvarena ili ostvariva kolokacija na osnovu morfološke vrste kojoj pripadaju njeni kolokati, pri čemu podrazumevamo da su odabrane reči značenski kompatibilne.

3. Svojstva sintagme i sintaksička celovitost kolokacije

Prema Beliću (1958: 53–58), sintagma je važna jedinica jezičkog stvaranja i predstavlja jedinstven pojam ili po značenju ili po funkciji. Na primer, u rečenici koju analizira – *Divlje životinje ugodno žive po velikim šumama* – Belić izdvaja tri sintagme, i to: *divlje životinje, ugodno žive* i *po velikim šumama*. S obzirom na to što tvrdi da sintagma predstavlja jedan pojam, Belić (1959: 53–58) ove sintagme tumači na sledeći način: sintagma *divlje životinje* pokazuje pojam *zver*, sintagma *ugodno žive* znači *uživaju* i sintagma *po velikim šumama* približna je predložskoj konstrukciji *po prašumama*. Ipak, Belić (1959: 53–58) ukazuje na to da ovakva tumačenja ne znače da je merilo za određivanje sintagme mogućnost da se ona dovede u vezu s jednom rečju. Svaka od navedenih sintagmi može se zameniti i izrazima s većim brojem reči, na primer *ugodno žive* može se opisati kao 'žive bez straha od lovaca, sa slobodnim kretanjem i razmnožavanjem', što opet ukazuje na jedan pojam, a samo bliže određuje ugodnost života (Belić 1959: 53–58).

Osim semantičkog jedinstva, jedinstvo reči u sintagmi može se pokazati kroz njenu funkciju. U rečenici *Njega poštuju i deca i odrasli i ceo narod* Belić (1959: 53–58) opisuje skup reči *i deca, i odrasli i ceo narod* kao sintagmu koja ima jedinstvenu funkciju subjekta i zaključuje da se jedinstvo sintagme ostvaruje kroz odnos reči koje je čine, ali uvek znači izgrađivanje jednog pojma i jedne funkcije. U primeru *Čovek čita knjigu* Belić (1959: 53–58) *čita knjigu* izdvaja kao skup reči u kome je obeležena punoća glagola *čitati*. U sintaksičkom smislu, imenica u akuzativu *knjigu* jeste dopuna glagolu, kojom se glagolu upravo

daje punoća, jer predmet ovde dopunjuje značenje datog glagola.

Belić (1958: 104) govori i o konsituentima sintagme, koji su upravni i zavisni, to jest, glavna reč i ostale reči koje je određuju ili dopunjuju. S tim u vezi razlikuje odredbene i dopunske sintagme. U odredbenim sintagmama neka osobina latentna u jezičkom potencijalu reči otkriva se zavisnim delom sintagme, npr. *sivo nebo, suho drveće, jasno ugledaju*. Dopunske su one sintagme kod kojih se u zavisnoj reči otkriva sastavni deo pojma koji je izvan njega, ali s kojim taj pojam čini organsku celinu, npr. *orati zemlju*. Ovi primeri nas upućuju na leksikološki aspekt urduživanja reči, jer oni nisu samo sintaksičke strukture, već i sadržinski celoviti leksički obrasci u kojima su reči značenjski kompatibilne, pa upravo zbog toga čine celinu koju Belić naziva.

Stevanović (1986: 153) definiše sintagmu kao sintaksičku jedinicu koju čine zavisna reč i reč koju zavisna određuje ili dopunjuje, tj. kao skup reči sintaksički povezanih označavanjem jednog pojma. Analizirajući stih Đ. Jakšića *Studena me kiša šiba već vasceli dan*, Stevanović (1986: 153) izdvaja sintagme *studena kiša* i *vasceli dan*, jer one označavaju po jedan pojam. Njih čini upravna reč (*kiša, dan*) i druga reč koja je određuje (*studena, vasceli*), pa se stoga zovu odredbene sintagme. Veza između reči *šiba me* jeste drugačija, jer uz glagol stoji zamenica *me* da ga dopuni, pa zavisni član dopunjuje glavni i te sintagme su otuda dopunske. Kada u sastav sintagme ulaze po jedna zavisna i jedna upravna reč, ona se naziva prostom sintagmom. Složene sintagme čini više prostih, koje objedinjuje jedinstvena sintaksička funkcija. Tako, u stihu T. Ujevića *Oni imaju visoka čela, vijorne kose, široke grudi* Stevanović (1986: 154) razlikuje tri naporedne sintagme – *visoka čela, vijorne kose, široke grudi* – koje čine jednu složenu sintagmu u funkciji glagolske dopune.

Prema Stanojčić i dr. (1989: 166), sintagme se mogu tumačiti kao proširene imeničke, pridevske, priloške i glagolske jedinice. U zavisnosti od toga da li je glavni konstituent, dakle centar sintagme, imenica, pridev, predlog ili glagol, razlikuju se imeničke, pridevske, priloške i glagolske sintagme. Na sličan način se u leksikologiji o tipovima kolokacija najčešće govori pozivanjem na primarni kolokat, koji je sadržinsko težište kolokacije, a koji je imenica, glagol, pridev ili prilog, te se tako poznaju imeničke, glagolske, pridevske i priloške kolokacije.

Delovi sintagme prema Stanojčić i dr. (1989: 246) jesu sledeći elementi:

- glavni konstituent, koji je centar sintagme. Za njega se vezuju zavisni konstituenti, a prema njegovoj vrsti određuje se vrsta sintagme, tj. imenička, glagolska, pridevska i priloška;
- zavisni konstituenti, kojih može biti jedan ili više i dele se na konstituente koji se raspoređuju ispred glavnog konstituenta i predstavljaju njegove odredbe (za imenice, odredbe su pridevi, a za prideve i priloge prilozi za način) i konstituente koji se raspoređuju iza glavnog i mogu imati funkciju odredbe ili dopune.

U Piper i dr. (2005: 34) sintagma se smatra spojem punoznačnih reči povezanih istom sintaksičkom i semantičkom funkcijom, a na osnovu stepena složenosti, tj. broja konstituenata, sintagma se dele na (a) uže, kada se sastoje od najmanje dve punoznačne reči, a raščlanjivanjem se ne može dobiti još uža sintagma, i (b) šire, koje u svom sastavu imaju još najmanje jednu sintagmu i neku punoznačnu reč.

Izložene definicije sintagmi mogle bi pružiti uvid u činioce na osnovu kojih bi se na leksikološki promišljeni koncept kolokacije mogao primeniti sintaksički opis. U osnovi, kako smatramo da je kolokacija spoj dveju reči, ona se može dovesti u vezu sa sintagmom koju čine dva konstituenta i u kojoj značenje zavisnog konstituenta

određuje ili dopunjuje značenje glavnog. Preciznije, vrsta sintagme na osnovu kojih se kolokacije mogu tumačiti sa sintaksičkog stanovišta jeste prosta sintagma. Što se tiče statusa kolokata u kolokaciji, pomenuli smo da se jedan kolokat smatra primarnim, a drugi sekundarnim, pa je kod leksičkih kolokacija primarni kolokat težište kolokacije, a sekundarni opisuje i bliže određuje primarni (Prčić 1997: 118), što možemo povezati sa konstituentima sintagme, od kojih zavisni može dopuniti ili odrediti glavni. Primarnost i sekundarnost kolokata očigledna je, recimo, kod kolokacija koje obuhvataju modifikatore, tj. prideve i priloge. U njima bi se kroz sintaksički opis kolokacije moglo ustanoviti koji je konstituent zavisni, a koji glavni. Takve kolokacije su, na primer, pridev + imenica, u kojima je pridev sekundarni kolokat (u leksikološkom opisu) i zavisni konstituent (u sintaksičkom opisu), i kolokacije glagol + prilog, u kojima je prilog sekundarni kolokat (u leksikološkom opisu) i zavisni konstituent (u sintaksičkom opisu).

Kada kolokaciju posmatramo sa sintaksičkog gledišta, njeno poređenje sa sintagmom zasnovaćemo na ranije nabrojanim strukturnim tipovima leksičkih kolokacija. Sledeći tipovi se mogu opisati kao sintagme:

A. Strukturni tipovi imenica_{nominativ} + imenica_{nominativ} imenica_{nominativ} + imenica_{genitiv} i pridev + imenica kao imeničke sintagme:

- 1) *Đak je odrecitovao svoju pesmu početnicu.*
- 2) *Nanizali su liske duvana.*
- 3) *To je praznorečiv govor.*

Kod prva dva tipa, *pesma početnica* i *liska duvana*, prva je imenica glavni konstituent, a druga zavisni, i to imenički atribut. U trećoj strukturi, *praznorečiv govor*, pridevski atribut je zavisni konstituent, dok je imenica glavni konstituent. U sve tri strukture zavisni konstituent bliže određuje glavni: imenica *početnica* ima pridevsko značenje, jer kazuje kakva je pesma,

imenica *duvan*, u genitivu partitivnog značenja, pokazuje šta je odeljeno prvom imenicom, a opisni pridev *praznorečiv* odnosi se na karakteristiku denotata imenice *govor*.

Što se tiče onih kolokacija u kojima denotat prve imenice označava količinu ili deo denotata druge, kakva je kolokacija *liska duvana*, sa strukturom imenica_{nominativ} + imenica_{genitiv} one se mogu tumačiti kao pakualne sintagme. Kod njih je partitivna reč glavni konstituent i zahteva imeničku dopunu u obliku genitiva, koja je partitivna dopuna.

B. Strukturni tipovi glagol + imenica i glagol + prilog kao glagolske sintagme:

- 1) *Svi su seljani hteli požnjati svoje žito.*
- 2) *Plakao je gadljivo se mršteći na glistu.*

U datim primerima glagolski kolokati su u neličnom obliku, jer se nelični glagolski oblici u srpskoj sintaksi smatraju činiocima sintagme, a u ličnom činiocima predikatske rečenice (*Požnjeli su žito; Gadljivo se mršti na glistu*). U tipu kolokacije pod 1) glagol *požnjati* je glavni konstituent, a imenica *žito* zavisni, i to dopunski, jer u funkciji objekta dopunjuje glagol. Kod drugog tipa, pod 2), glagol *mrštiti se* takođe je glavni konstituent, a prilog za način *gadljivo* – zavisni.

C. Strukturni tipovi pridev + pridev i prilog + pridev kao pridevske sintagme:

- 1) *Nije se šalio. Bio je mrtav ozbiljan.*
- 2) *Na obali je pesak sasvim mekan.*

Pridevske sintagme s prvoavedenom strukturom, kao pod 1), vrlo su retke u srpskom jeziku i najčešće imaju funkciju predikativa (*Ja sam mrtav umoran*). Kod njih je prvi pridev zavisni konstituent, a drugi glavni. Drugi tip pridevskih sintagmi, pod 2), obrazuju prilozima za način i opisni pridevi. U njima prilog, kao zavisni konstituent, precizira stepen osobine označene pridevom, koji je glavni konstituent.

D. Struktruni tip prilog + prilog kao priloške sintagme:

1) *Pevala je izuzetno osećajno.*

Konstituenti priloških sintagmi su prilozi za način i prvi prilog, *izuzetno*, jeste zavisni, odredbeni konstituent, a prilog *osećajno* glavni.

Kolokacije koje nismo mogli uvrstiti u sintagme jesu kolokacije strukturnog tipa imenica + glagol. Naime, one ne mogu predstavljati sintagmu, već njihovi kolokati u funkciji subjekta i predikata pojedinačno obrazuju rečenicu, pošto se u upotrebi jezika glagolski kolokat kod ovog tipa kolokacija upotrebljava u ličnom obliku, npr. *Oči joj se užariše*. U ovoj rečenici upotrebljena je kolokacija *oči se užare*, sa strukturom imenica + glagol, i imenički kolokat je u funkciji subjekta, a glagolski u funkciji predikata.

Kako pokazuju primeri, unutar kolokacija se može odrediti kojoj morfološkoj vrsti pripadaju kolokati i koji od kolokata je u kolokaciji kao sintagmatskom segmentu zavisni a koji glavni konstituent, kao što se u leksikološki orijentisanom opisu kolokacija govori o primarnom i sekundarnom kolokatu. U svetlu ovih primedbi pronalazimo osnovu za neisključivost leksikološkog i sintaksičkog izučavanja kolociranja, jer posmatrane kao sintagme, kolokacije treba ispitati na sintaksičkoj ravni tako da se precizira njihova struktura, radi razvrstavanja u strukturne tipove i preciziranja njihovih formalnih karakteristika.

4. Zaključak

Strukturne tipove leksičkih kolokacija u srpskom jeziku posmatrali smo kroz kategoriju proste sintagme od dva člana. Kolokacije kao dvočlani leksički spojevi imaju sintaksička svojstva o kojima zaključujemo na osnovu morfološke vrste reči koje ih čine, što kazuje da forma kolokacije dopušta sintaksički opis. Isto tako, i kroz kolokaciju, tj. leksikološku dimenziju nizova

reči, na sintagmu bi se moglo gledati kao na spoj reči s naročitim vezama između sastavnih konstituenata, koje, dakle, ne podrazumevaju samo vezu između ulančanih morfoloških vrsta, već i značenjsku interakciju konkretnih konstituenata. Ovo pokazuje i prethodno ispitani pridev *drveni* u dvema različitim kolokacijama, koji smo tumačili ili kao opisni ili kao gradivni u zavisnosti od toga sa kojom konkretnom reči formira spoj. Osim toga, podrazumeva se da nad sintagmama deluju implicitna semantička ograničenja, pa se u hipotetičkoj rečenici **Magare se umirilo jedući tišinu* spoj *jesti tišinu* ne bi razmatrao ni kao sintagma niti kao kolokacija, upravo zbog nekompatibilnosti datih reči.

Sintagma se u tradicionalnoj srpskoj gramatici prevashodno ispituje kao sintaksička građa u kojoj je temeljni činilac ulančavanje reči kao predstavnika morfoloških vrsta, a ne ulančavanje reči kao jedinica leksikona. Primetilo smo, recimo, da su kod pojedinih sintagmi konkretni konstituenti, kao eksponenti morfoloških vrsta, vrlo tesno značenjski povezani i da se u jeziku javljaju pretežno u međusobnom okruženju. U tim sintagmama u prvom planu je zato semantički odnos konstituenata, pre nego sintaksički, jer pojedini konstituenti imaju vrlo uzak opseg kolociranja kada se posmatraju kao jedinice leksikona. Primeri u srpskom jeziku su: *vlat trave*, *klip kukuruza*, *gnusno ubistvo*, *glodati kost*. Ova pojava nas upućuje na jedan leksikološki pojam, i to opseg kolociranja, koji sačinjavaju reči sa kojima se data može udružiti i/ili s kojima učestalo obrazuje kolokacije ustaljene u upotrebi jezika. Kako pokazuju prethodni primeri, pojedine reči imaju vrlo usko značenje (*vlat* – STABLJKA, *glodati* – ZUBIMA STRUGATI ILI GRISTI TVRD PREDMET), pa se može pretpostaviti da u okviru morfološke vrste kojoj sintaksička ograničenja dopuštaju udruživanje s vrstama kojima one pripadaju postoji mali broj sadržinski kompatibilnih eksponenata.

Što se tiče razlika između kolokacije i sintagme, one se tiču formalnih svojstava, kao što su broj i vrsta članova. Kolokaciju razumemo isključivo kao binarni spoj reči, ali se sintagma ne ograničava na dva člana i može je činiti više reči ili drugih sintagmi koje povezuje jedinstvena funkcija u rečenici. Pored toga, više užih sintagmi može činiti jednu širu, na primer *naočit momak širokih ramena*, koja se sastoji se od dve uže imeničke sintagme – *naočit momak* i *širokih ramena*. Elementi naporedne sintagme su veznici, kao što je veznik *i*, u gorenavednom primeru iz Piper i dr. (2005: 34), *veseli i lepi* i *devojke i mladići*. U ovim dvema sintagmama članovi su naporedni, a same sintagme su sintaksičke jedinice s članovima povezanim funkcijom u konkretnoj rečenici: prva navedena je pridevska sintagma u funkciji atributa, dok je druga imenička u funkciji subjekta. Veznici se ne smatraju članovima kolokacije, pa se reči ne mogu dovesti u kolokacijsku vezu na osnovu istovetne funkcije ako ih samo povezuje veznik, jer je interakcija značenja kolokata sprega i suština ostvarivanja sadržine kolokacije.

S obzirom na to što smo se kod sintagme pre svega zanimali za ona svojstva koja bi bila funkcionalna u opisu kolokacija, iako sintagma i kolokacija pripadaju različitim jezičkim opisima, hteli smo pokazati da se do sada ustaljeni leksikološko-semantički prikaz kolokacije može dopuniti opisom njenih strukturnih svojstava. Sintagma je sintaksička konstrukcija koja se obrazuje na osnovu pravila koja deluju u samom sintaksičkom sistemu jezika i regulišu kombinovanje nižih jedinica u više, i to kombinovanje morfoloških vrsta. EkspONENTI morfoloških vrsta jesu reči, koje osim morfosintaksičkih svojstava imaju i utvrđena semantička svojstva. Tako, reči su u leksikološkom pogledu elementarne jedinice obrazovanja kolokacija, a u sintaksičkom jedinice koje učestvuju u obrazovanju sintagmi, ali nad oba spoja deluju istovetna ograničenja – i semantička, i sintak-

sička. Na kraju, na osnovu strukturnih tipova leksičkih kolokacija, koje su klasifikovane prema morfološkoj vrsti primarnog i sekundarnog kolokata, kolokacija bi se mogla izučiti kao dvočlana sintagma, tj. kao leksikološka kategorija sa sintaksičkom celovitošću. Isto tako, ako ne zanemarimo semantičku vezu konstituenta sintagme, jednu dvočlanu sintagmu u upotrebi jezika možemo razmatrati kao kolokaciju, jer udruživanje reči u sintagmatski spoj, uz poštovanje sistemski utvrđenih sintaksičkih obrazaca, u govornom činu ima za cilj ostvarivanje nekog značenja u rečenici kao komunikacijskoj celini.

Literatura

1. Belić, Aleksandar (1959), *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku: lingvistička ispitivanja. Knjiga II*, Beograd: Nolit.
2. Carter, Roland (1987), *Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives*, London: Allen & Unwin.
3. Cruse, D. Alan (1986), *Lexical Semantics*, Cambridge: CUP.
4. Leech, Geoffrey (1974), *Semantics*, England: Penguin Books Ltd,.
5. Piper, Predrag, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović (2005), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Novi Sad: Matica srpska.
6. Prčić, Tvrtko (1997), *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
7. (RMS) *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* (1990), Matica srpska, Novi Sad. Suizdavač knjiga I, II i III Matica hrvatska, Zagreb.
8. Sinclair, John (1966), "Beginning the study of lexis", in C. E. Bazell, J. C. Catford, M. A. K. Halliday and R. H. Robins (eds.), *In Memory of J. R. Firth*. London: Longman, 410–430.
9. Stanojčić, Živojin, Ljubomir Popović, Stevan Micić (1989), *Savremeni srpsko-*

Violeta Stojičić

hrvatski jezik i kultura izražavanja, 10. Stevanović, Mihailo (1986), *Savremeni*
Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastav- *srpskohrvatski jezik*, Beograd: Naučna
na sredstva, Beograd: Zavod za izdava- knjiga.
nje udžbenika.

SYNTAGM AND STRUCTURAL PROPERTIES OF COLLOCATIONS

Summary

Taking into consideration the syntactic concept of syntagm, we examine the structural properties of lexical collocations, which have been disregarded within the lexico-semantic approach to lexical patterns. By correlating the concepts of syntagm and collocation, pertinent to two different linguistic descriptions, lexicological and syntactic, it is possible to provide a full account of formal properties of collocations, whose formation is not regulated only by semantic restrictions, implied in the semantic properties of words, but also by syntactic rules, which are system dependent. Judging by the structural types of lexical collocations, classified on the basis of morpho-syntactic features of the words combined, collocation is not only semantically, but also syntactically coherent, which is a phenomenon to be viewed at the syntactic level of word co-occurrences.

vikis@eunet.rs